

EL CONCEPTE DE *JUDICIALISME* EN LA INSTITUCIÓN VIRREINAL DE LALINDE I EL SEU DESENVOLUPAMENT POSTERIOR

Jon Arrieta Alberdi

Universitat del País Basc (UPV/EHU)

1. LA INSTITUCIÓN VIRREINAL EN CATALUÑA (1471-1716) COM A APORTACIÓ HISTORIOGRÀFICA VISTA DES DEL PRESENT

El valor de l'obra d'un historiador rau, com és lògic i sabut, en la seva influència en la resta de la historiografia, en l'aportació que implica en el panorama existent, en l'ús i la citació que s'hagi fet d'aquesta obra amb posterioritat. En el cas de *La institució virreinal en Catalunya (1471-1716)*, obra del nostre homenatjat, Jesús Lalinde Abadía, publicada a Barcelona el 1964 amb pròleg de Josep Maria Font i Rius, tots aquests barems han assolit i continuen assolint alts nivells. Segurament no seria fàcil trobar una monografia que, simplement, se situï en la Catalunya de l'edat moderna anterior a la Nova Planta i no citi aquesta capital aportació de Lalinde Abadía. Pràcticament tots els modernistes, i especialment els dedicats a la Corona d'Aragó, han —hem— necessitat prestar atenció a aquesta monografia, major o menor en funció de la qüestió tractada. Naturalment, aquesta atenció s'eleva a altes quotes quan es tracta de treballs que aborden la matèria jurídica i institucional de manera més o menys directa. Però fins i tot en els casos en què es fa història de la considerada merament política, resulta ineludible consultar *La institució virreinal*, ja que no és un simple estudi orgànic i funcional, sinó que està replè de noms, esdeveniments i episodis que van dotar el llibre d'un extraordinari vitalisme. Lalinde va encertar plenament, d'altra banda, des de la perspectiva d'oferir l'explicació coherent de l'origen, la gestació i el desenvolupament de la institució amb una periodificació de les diferents fases de la seva història perfectament definida.

Ara bé, si es pot dir que des del 1964 s'ha pogut disposar d'una exposició completa de l'estructura de la institució, això obeeix, segons la meua opinió, al fet que sota el títol *La institució virreinal* s'abasta també l'Audiència, d'una banda, en el pla horitzontal de convivència institucional, però també, de l'altra, el monarca com a tal, el «rei del virrei», podríem dir. Si tractar la figura del virrei comporta fer el mateix amb l'Audiència, qualsevol aproximació a la figura règia

obliga a tenir molt en compte la «seva Audiència», el Consell Reial, en aquest cas dels regnes de la Corona d'Aragó. D'aquesta manera, resulta que l'aportació de Lalinde no es redueix a la figura estricta del virrei, sinó que s'estén a pràcticament tot l'aparell de govern i tota l'Administració de justícia d'alta instància, la qual cosa augmenta enormement el camp afectat per la monografia i la necessitat d'acudir a aquesta per a qualsevol que s'acosti a aquest terreny historiogràfic.

La capacitat de Lalinde per a oferir un quadre complet i sòlid, enormement convincent, rau en gran part en l'elaboració quasi simultània de *La institució virreinal* i de la seva monografia sobre la Governació General,¹ institució bàsica i complementària, de manera que en l'obra de Lalinde d'aquest període substancial de la seva producció es dibuixava una trilogia el tercer component de la qual era el Consell d'Aragó. En referir-se a les relacions del virrei amb aquest darrer, el nostre autor no dubtava a considerar el Consell d'Aragó «la institució más importante de la Corona en la edad moderna» (p. 267). Cal tenir en compte que el llibre sobre la institució virregnal es va publicar el 1964, però la tesi doctoral corresponent havia estat llegida al gener del 1958,² i que en l'*Anuario de Historia del Derecho Español* del 1960 va aparèixer l'estudi sobre el vicecanceller i la presidència del Consell Suprem d'Aragó.³ Tenia, doncs, motius per a considerar que fos «inexplicable» la inexistència d'una monografia sobre el consell esmentat, si bé és cert que la detallada anàlisi que Lalinde va fer de la figura rectora d'aquest, el vicecanceller, el va dur a confirmar la importància del tribunal que presidia i a constatar la simetria que regia l'estructura de govern i l'Administració de justícia en la Corona d'Aragó: si assistien el virrei un tribunal i un consell assessor, el mateix passava al centre de la monarquia amb el rei i el seu consell (en aquest cas, l'encarregat dels regnes de la Corona d'Aragó), amb la particularitat que els dos últims se situaven en tots els sentits en una escala superior a la virregnal.

Sospito que tot això inspirava i alimentava la tesi «judicialista» de Lalinde, ja que, si la presència lletrada era forta i decisiva a l'Audiència, encara ho era més al Consell d'Aragó, amb un lletrat al capdavant, el vicecanceller, assessor immediat del rei a l'estil del prefecte del pretor romà. També en la Governació General era important la presència lletrada, necessària a la cúria del governador,

1. *La Gobernación General en la Corona de Aragón*, Saragossa, CSIC, 1963, guardonada amb el Premi Menéndez Pelayo l'any 1959.

2. J. M. FONT I RIUS, «Semblança», a A. IGLESIA FERREIRÓS i S. SÁNCHEZ-LAURO (coord.), *Centralismo y autonomismo en los siglos XVI-XVII: Homenaje al profesor Jesús Lalinde Abadía*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1990, p. 9-26, esp. p. 13.

3. Jesús LALINDE ABADÍA, «El vicecanciller y la presidencia del Consejo Supremo de Aragón», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 30 (1960), p. 175-248.

i no se li escapava a Lalinde que l'autor del tractat bàsic sobre la matèria era un jurista i magistrat tan destacat a l'Aragó del seu temps com ho va ser Ibando de Bardaixí.

2. LA RAÓ DE SER DE LA TESI DEL PES I LA INFLUÈNCIA DELS JUTGES (JUDICIALISME)

La institució virreinal es pot llegir considerant en un segon pla, com sembla que ho feia el mateix Lalinde, el capítol dedicat al judicialisme o la «judicialització», subordinat a la figura del virrei. No obstant això, en una lectura més atenta es pot pensar que, potser inconscientment, Lalinde establia les bases per a un aprofundiment en el concepte i la qüestió d'allò que va anomenar *judicialització* o *judicialisme*.

En distingir quatre grups «biològics» en el cos institucional conjunt (rei i secretaris en el primer; Consell de Guerra i Capitania General en el tercer; Diputació i Consell de Cent en el quart), quan parla del segon grup, el Consell d'Aragó i l'Audiència, no dubta a afirmar taxativament que l'Audiència «se compone de doctores» (p. 149 *in fine*). A continuació atribueix a aquests doctors ni més ni menys que «la fijación del pensamiento catalán», idea que reforça encara més en afirmar que se subrogaven en el pensament català, de manera que no es limitaven a una exposició descriptiva, sinó que adoptaven una actitud creativa de dit pensament, fins al punt que la societat catalana l'assumí plenament com a propi, el féu seu.

Aquesta afirmació és important en la mesura que Lalinde no amaga al llarg de les pàgines anteriors el seu entestament a anar analitzant les concepcions catalanes sobre el dret i les institucions; i tot això s'ha d'unir al fet que un dels estímuls que s'aprecia en aquesta primera part del llibre és establir diferències i analogies amb les concepcions castellanes i, per extensió, indianes. No és rar que utilitzi l'expressió «los castellanos» («[...] conceden jurisdicción ordinaria al virrey», p. 143), mentre que «para los catalanes» (p. 140) el règim de Catalunya es basava en un «pacto entre los reyes y el pueblo», d'on prové la seva preferència per considerar que la jurisdicció del virrei era delegada, com si el pacte es renovés amb cada rei. Com que castellans i catalans tenien una concepció diferent, «[...] los castellanos amplían la figura del Virrey a costa de las normas catalanas y los catalanes lo agrandan a costa de las facultades del Rey» (p. 141).

Com veiem, és el mateix Lalinde qui maneja les subrogacions, de manera que es pot traduir «los catalanes» per «els juristes catalans que elaboren el pensament català». Les diferències amb el castellà són importants i porten a una di-

ferència de caràcter fonamental: la que separa «a una Castilla centralizadora, con espíritu de expansión, y para quien los territorios son provincias regidas por un Gobernador, de una Cataluña que subsistiendo en el pensamiento medieval sueña con tantos otros Estados de fisonomía particular dirigidos por un mismo Monarca a través de otros tantos representantes capaces de regirlos con plena autonomía unos de otros» (p. 143). Aquesta afirmació conté tota la teoria de la unió *aeque et principaliter*, sobre la qual Lalinde no s'estén, però que apunta una de les claus més importants per a la comprensió del conjunt.

L'altra diferència clara que subratlla Lalinde és l'existent entre el virrei català i l'americà. Aquest últim actuava en exercici de la potestat de govern, de manera que se separava clarament de l'Audiència, que s'encarregava dels assumptes contenciosos. Podríem estendre'ns sobre la pèrdua de contundència de la delimitació, en la mesura que Lalinde reconeix que un assumpte governatiu pot passar (reduir-se) a ser contenciós,⁴ però ara com ara serà suficient acompanyar el nostre autor en la diferenciació entre el virrei americà i el català basant-nos en el fet que aquest exerceix ambdues funcions, si bé «assistit» per l'Audiència.

En aquest terreny se situen les aportacions més interessants del llibre i les que tindran més continuïtat. El mateix Lalinde sembla com si es deixés portar per la força que prenen algunes de les seves pròpies afirmacions. Efectivament, si bé comença reconeixent que el virrei actuava «assistit» pels doctors de l'Audiència, resulta que reconeix que «quizá de hecho se le escape un poco la administración de justicia» (p. 144 *in fine*). Però aquest «un poco» anà augmentant a mesura que, com s'anirà comprovant, en els plets de justícia la intervenció del virrei només podia ser decisiva si hi havia paritat de vots. Així doncs, pot dir-se que en la via de la justícia el virrei a penes intervenia (sense entrar en possibles influències indirectes en la marxa dels processos a través de mecanismes d'incidència en l'*iter* processal), encara que després les sentències es dictessin en nom seu.

És cert, difícilment podria ser d'una altra manera, que el virrei mantenia la seva preeminència sobre el Consell que l'assistia, sobre l'Audiència (p. 145), però Lalinde, quan fa un pas més en les pàgines següents per a ocupar-se d'allò que anomena *judicialisme* (i reconeix que potser no és l'expressió més adequada i que la utilitza mentre no en trobi una altra de millor), acaba fent la següent afirmació: «[...] el órgano se ha hecho tan indispensable que los virreyes se encuentran impotentes si carecen de él» (p. 155 *in fine*). Això equival a dir que l'Audiència, composta per doctors, és imprescindible, i d'aquest òrgan, o dels seus membres, depèn tota l'activitat del virrei. També és important destacar que,

4. Vegeu Rafael GARCÍA PÉREZ, *El Consejo de Indias durante los reinados de Carlos III y Carlos IV*, Pamplona, Eunsa, 1998.

encara que el llibre se centri en el virrei de Catalunya i en l'Audiència catalana, amb certa freqüència Lalinde es refereix als restants territoris de la Corona d'Aragó, com fa precisament en aquesta última citació, de manera que aquesta dependència del virrei cap a l'Audiència podria afirmar-se en plural per a tots els regnes de la Corona d'Aragó.⁵ Però hi ha més coses, perquè Lalinde assenyalava un «tercer punt» de caracterització del moviment judicialista: la força pròpia que van adquirint els doctors de l'Audiència —les audiències— per a plantejar ni més ni menys que l'«evasió» dels doctors de l'autoritat del virrei. És a dir, passem d'un virrei «assistit» per uns consellers, a un virrei que depèn d'aquests consellers, els quals, al seu torn, s'«evadeixen»⁶ de l'autoritat del virrei. Això sí, aquest no perd mai la seva «preeminència». Aquests passos successius resulten lògics, naturals i coherents en el plantejament de Lalinde, que es va proposar estudiar la figura del virrei i ho va fer amb un rigor i una sistemàtica exemplars, però ens va proporcionar un magnífic estudi sobre l'Audiència i els seus doctors.

Crec que aquesta tendència es confirma en la segona part del llibre, la dedicada a la institució com a tal des d'una perspectiva sincrònica. Efectivament, si el virrei tenia una sèrie de funcions, seguint la divisió típica de govern, gràcia i justícia, i incloent en la primera la labor legislativa, no es pot evitar la pregunta sobre qui les exercia materialment. Ja hem vist que, en la faceta de l'administració de justícia, la immensa major part de la matèria quedava a les mans dels jutges, que la desenvolupaven a través de l'emissió del seu vot en dictar-se la sentència. Però, com es desenvolupava en la realitat quotidiana la funció de govern i, fins i tot, la de gràcia? Lalinde examina minuciosament la qüestió al llarg dels diferents capítols, en els quals anem comprovant que qui donava les resolucions de gràcia i govern era el virrei, que comptava amb l'assessorament dels lletrats de la seva, per a dir-ho d'alguna manera, Audiència. Aquest assessorament no arribava a ser vinculant, però una gran part dels assumptes es traduïen en resolucions susceptibles de ser portades a la via de la justícia si hi havia un recurs d'un tercer lesionat en el seu dret. És per això que l'assessorament en la via de govern era important: és suficient tenir en compte el valor que tenia l'evitació de la conversió d'un assumpte de govern o una mercè en un plet.

Així doncs, l'assistència es convertí en dependència i els doctors aprofita-

5. Teresa CANET, «Las audiencias reales en la Corona de Aragón: de la unidad medieval al pluralismo moderno», *Estudis*, núm. 32 (2006), p. 133-174.

6. Es basava en Miquel de Calderó i la defensa de la tesi que els doctors de l'Audiència estaven exempts del tribunal ordinari i de la jurisdicció del virrei, que només amb una comissió especial podia actuar contra aquells. *Sacri Regii Criminalis Concilii Cathalonie decisiones, cum annotationibus post opus animadversis, et Regiis decisionibus inter excudendum prolatis*, vol. 1, Barcelona, 1686, dec. núm. 89, n. 13.

ven les circumstàncies, sempre que podien, per a «evadir-se» de l'autoritat del virrei, és a dir, per a actuar amb autonomia de criteri. Aquesta idea és de capital importància per a no distorsionar les dades que avalen la força que van tenir els jutges. Resulta magistral l'afirmació de la pàgina 151 sobre l'«importante elemento moderador en relación con la política real o de los validos», al mateix temps que, considerats els doctors «como grupo», resulta que «por su cercanía a los intereses de la Corona se alejan de los órganos políticos catalanes».

3. LA CONTINUÏTAT DELS LLETRATS I EL PENSAMENT POLÍTIC CATALÀ

Lalinde destaca també l'antiguitat de l'Audiència i l'arrelament dels doctors com a magistrats, basat en el de les places mateixes que ocupaven. El nostre autor anomena aquesta característica *antiguitat*. Però crec que, encara que no ho faci de manera plenament explícita, cal entendre o traduir aquesta antiguitat per *continuitat*. Des del punt de vista orgànic i institucional, tant el virrei com les audiències compartien la naturalesa de ser part de la constitució material del Principat. Però hi ha una diferència capital en la perspectiva dinàmica i real del funcionament d'aquestes institucions, per la senzilla raó que les persones concretes que ocupaven la plaça virregnal eren canviants. Les que accedien a l'Audiència i anaven desenvolupant la seva funció en aquesta, també. Però, per una banda, acostumaven a passar per diferents sales en períodes de temps bastant llargs. En una carrera normal de magistrat de l'Audiència, podia ser habitual la convivència amb quatre o cinc virreis diferents. A ningú no se li escapa el factor de solidesa i afeció que això generava, mentre que resulta normal que es considerés el virrei de torn, amb tot el respecte a la seva preeminència, com una figura temporal. Per altra part, a més, ens estem referint a persones que ocupaven places i càrrecs de sòlid establiment constitucional.

Atès que tot això és molt cert, és inevitable, en caminar pel mateix sender que el nostre autor, anar seguint els mateixos passos i anar apreciats els caràcters reals del mateix paisatge. Sense que calgui disminuir la importància i el pes institucional i històric del virrei, s'erigí juntament amb aquest, en una relació dialèctica, encara que, generalment, com no podia ser d'altra manera, orientada a la col·laboració mútua, la figura dels doctors de l'Audiència. Per tot això, arribats a aquest punt, no és impropedent tornar a una idea expressada pel mateix Lalinde amb anterioritat, ja que no podem evitar recordar que aquests lletrats, imprescindibles per al virrei i fins i tot bastant autònoms respecte de l'autoritat d'aquest, però no respecte de les lleis i el dret de Catalunya, foren precisament

els que, a més, es van encarregar de la formulació del pensament (jurídic, polític...) català.

Per a entendre les claus del camí que conduí Lalinde a aquesta accentuació, justificada, legítima i comprovada, del paper dels doctors, potser tenim una via que no és altra que tornar a les primeres pàgines del llibre, en les quals l'autor explica detalladament les fonts que ha utilitzat. Basta tenir en compte l'abundància d'autoritats jurisprudencials, és a dir, la doctrina jurídica analitzada i citada. Cal tenir present que l'àmplia incursió de Lalinde en aquest frondós bosc de la bibliografia jurídica catalana, el va portar a reconèixer el seu deute amb una llarga llista d'autors, els quals considerava amb tota naturalitat part de la bibliografia jurídica utilitzada. S'inicia amb els clàssics autors baixmedievals, entre els quals destaquen Tomàs Mieres i Jaume de Callís, seguits, fent un salt al segle XVII, de Bonaventura Tristany-Bofill, Miquel de Calderó, Josep Ramon, Joan Pere Fontanella, Acaci de Ripoll, Lluís de Peguera, Miquel Cortiada i el seu fill Sebastià, Gabriel Berart, etcètera. Tots ells eren doctors, diu Lalinde, i afegeix que eren «abogados los menos y magistrados los más». Heus ací una de les moltes afirmacions que enclouen un contingut més important que el que aparenten, ja que la simultània condició d'autoritats doctrinals i de membres de l'Audiència els dotà d'una rellevància especial, en la mesura que la seva obra es revestia de les garanties que ofería haver estat escrita pels qui eren responsables no només de la recta aplicació de la justícia, sinó també del govern.

Lalinde confessa que no ha pogut trobar l'obra d'algun d'ells, com passa amb la *Disertación jurídica y política sobre si el que mata al Lugarteniente General de Su Majestad de alguno de los Reinos de la Corona de Aragón comete crimen de lesa majestad en primer grado*. L'atribueix a Antoni de Vilosa, si bé el seu nom era Rafael.⁷ Però, en qualsevol cas, no hi ha dubte que Lalinde era conscient que gran part de les autoritats a les quals ell recorria com a fonts van arribar a ser membres de l'Audiència. És perceptible i normal que Lalinde tingués un coneixement incomplet, encara que demostra que era molt elevat, de l'obra d'aquests juristes i de les seves biografies. Crec que no hi ha dubtes, no obstant això, respecte del ple encert de les caracteritzacions que adjudica a aquest grup, com ho qualifica alguna vegada, de persones i de professionals del dret.

7. *Variae iuris dissertationes in foro versantibus valdè utiles et necessariae*, Nàpols, 1674, publicades juntament amb el *Tractatus de fugitivis*, que apareixia com a títol, per la qual cosa les dissertacions, en la versió llatina, passaven quasi desapercibudes, i això explica que Lalinde no les trobés. S'hauria endut una gran sorpresa si hagués vist que una de les «dissertacions» tractava del Consell d'Aragó i del seu vicescanceller, amb un tractament ampli del problema de la imposició d'un president, tema sobre el qual versava l'article de Lalinde esmentat més amunt (nota 3).

4. EL «JUDICIALISME» EN OBRES POSTERIORS DE LALINDE

Em fa l'efecte que aquestes investigacions predominantment institucionals van augmentar l'interès de Lalinde a completar el seu coneixement en treballs posteriors. Dues manifestacions clares d'aquest fet són els estudis dedicats respectivament al vicecanceller i a la realitat judicial aragonesa del segle XVII. Sembla reflectir-se en aquestes opcions la preferència per l'estudi de les places togades, pels ministres dotats de jurisdicció, que podien ocupar les seves places durant llargs períodes de temps. En el cas del seu article sobre el vicecanceller, publicat el 1960 i, per tant, com he indicat més amunt, treballat simultàniament, si més no en part, amb *La institució virreinal*, el tractament de la figura s'obre amb una rigorosa anàlisi de les seves arrels medievals i de la seva incardinació en l'estructura de la Cancelleria.

L'objectiu de Lalinde, no obstant això, segurament guiat per una sèrie documental trobada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, és disseccionar el debat que havia tingut lloc entorn de la iniciativa del comte duc d'Olivares de nomenar un president castellà, noble no togat, en lloc del tradicional vicecanceller, que havia de ser jurista i natural de la Corona d'Aragó. El supòsit plantejat posava al descobert l'enfrontament entre la tendència legalista i lletrada, per una banda, i la impulsada per Olivares, per l'altra, a fi d'inserir en el Consell d'Aragó una falca castellana de capa i espasa.⁸ Així doncs, es tractava d'un debat en el qual el «judicialisme» estava en joc, en la mesura que l'alteració substancial del cap del tribunal eliminant la seva condició lletrada significava disminuir considerablement el seu caràcter legalista. Es tractava de tot un «plet», és a dir, d'un contenciós polític i jurídic d'alt nivell, en el qual la pretensió de col·locar un «president estranger» permetia considerar el cas en un pla paral·lel al del plet del «virrei estranger», que va arribar a assolir al regne d'Aragó una virulència considerable i al qual el nostre autor va prestar també una atenció particular. En resum, estem davant d'un treball que, a més del valor d'aportació que té per si mateix, mostra l'accentuació que en l'obra de Lalinde s'estava donant de la potenciació del vessant lletrat de les institucions estudiades per ell.

Aquesta tendència es va veure culminada en l'article «Vida judicial y administrativa del Aragón barroco», en el qual Lalinde s'inclinava clarament per la utilització de fonts forenses, administratives i doctrinals. Per què? La respos-

8. Vaig tractar aquesta mateixa qüestió, des de la perspectiva lletrada del mateix comte duc, a JON ARRIETA ALBERDI, «Las regalías en la Corona de Aragón del siglo XVII. A propósito de un dictamen de Silverio Bernat de 1624», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 66 (1996), p. 365-443.

ta és d'aquelles en les quals al nostre estimat mestre li agradava jugar una mica amb la paradoxa (el parallogisme, si es vol): «[...] el simple acto de voluntad que no precisa de otra causa que la de obtener conocimiento»,⁹ en aquest cas sobre tota una centúria aragonesa d'activitat judicial i administrativa. És clar que aquest objectiu era al seu torn esclau del d'obtenir un coneixement tan rigorós com fos possible dels fonaments reals dels «drets històrics» aragonesos.

Ara bé, en què consistien aquestes fonts forenses administratives i doctrinals? Ho declara obertament el nostre autor: consistien, bàsicament i respectivament, en «alegaciones en derecho» (dictàmens), consultes del Consell Suprem d'Aragó i comentaris als furs aragonesos d'Ibando de Bardaixí. No costa gaire reparar en el fet que si acudim als autors reals de tota aquesta producció, toparem de cara amb els «doctors», amb els jutges que formaven finalment el nucli més significatiu de la «institució virregnal». Crec que no és gaire arriscat aventurar que Lalinde va voler en aquest cas estendre's per l'atractiu terreny de les persones de carn i os, com si volgués comprovar en què es traduïa biogràficament tot el conjunt institucional aragonès del segle XVII. Com va reconèixer en un moment determinat, posava de manifest el fruit de la consulta de nombrosos lligalls de la secció «Consell d'Aragó» de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Així doncs, l'estudi es nodreix d'una gran quantitat de noms propis, de manera que, si tingués un índex onomàstic, formaria una llarga llista. Hi abunden els juristes que van ser membres de l'Audiència i alguns fins i tot del Consell d'Aragó.¹⁰ Naturalment, la citació de lletrats augmenta quan es tracta de reconstruir el seu *cursus honorum* particular i modelar-ne un de tipus pilot.

Lalinde va descendir en aquest treball fins i tot al món dels càrrecs i les plaques auxiliars: relators, secretaris i inclús el més modest dels porters.¹¹ En resum, va encertar en aquest article a donar vida, a proporcionar una pel·lícula dinàmica, a la realitat quotidiana de l'exercici de les funcions de govern i justícia a l'Aragó. Però el que destaca encara més en aquesta aportació, segons la meua manera de pensar, és l'avenç i la millora que s'imprimeix a la idea de *judicialització*, a la qual afegeix la *curialització*. En aquest cas, el terme es justifica per la consciència clara que Lalinde tenia de la formació d'un conjunt de sínodes centrals, necessaris per a recollir la labor de les audiències, és a dir, allò que se sol anomenar el *règim polisinodial*. En aquest punt, es pot identificar que Lalinde va fer

9. Jesús LALINDE ABADÍA, «Vida judicial y administrativa en el Aragón barroco», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 51 (1981), p. 419-521, esp. p. 419-420.

10. Jesús LALINDE ABADÍA, «Vida judicial y administrativa», p. 440 (Luis de Ejea y Talayero, de manera destacada, i Vicente Hortigas), p. 452 (Diego Morlanes i Pedro Antonio Lorfelin) i p. 472 (José de Leiza y Eraso).

11. Jesús LALINDE ABADÍA, «Vida judicial y administrativa», p. 473.

un pas més en referir-se al fet de l'administració general de la monarquia dels Àustria com a constituïda per «un conjunto de sínodos y consejos». Ara bé, arribat a aquest punt, al·ludeix a la necessitat de «pensar más en la influencia de grupos sociales, como el de los juristas, proclives al consejo, tanto en el aspecto material, como en el aspecto orgánico, y que se ha impuesto en una sociedad evolucionada, tendente a rechazar la violencia pura como creadora de situaciones, es decir, la violencia no legitimada por alguna razón».¹²

La manifestació directa del fenomen és l'establiment dels juristes, com a grup social, en els tribunals, de manera que s'arribà a formar un «règim curial» en el qual «la decisión unipersonal del juez se disuelve en la decisión consensual de un colegio de jueces», els quals es caracteritzaven per la seva preparació tècnica. Ara bé, cal tenir en compte que aquesta «decisió unipersonal» era el vot de què disposava cada magistrat dintre del tribunal, orientat a dotar d'un fonament real la decisió que s'adoptés col·legiadament, atès que la decisió havia de publicar-se amb la motivació corresponent. D'aquesta manera, se sumen diversos factors el reflex final dels quals és el d'un tractament processal dotat d'un apreciable grau de supeditació a les garanties formals que oferia el mateix procediment. En aquest pla se situa la motivació de les sentències i sobre aquests caràcters s'estableix la distinció entre un «judicialisme aragonès» i un «administrativisme» castellà,¹³ si bé l'element clau de la distinció, el fet que a Castella es tendís a posar fi als conflictes mitjançant decret i a la Corona d'Aragó, mitjançant sentència, requereix tenir en compte que aquesta distinció no servia per a tots els casos, tant si es produïen a Castella com si es produïen a la Corona d'Aragó o en qualsevol altra latitud, en què un tercer perjudicat podia interposar una reclamació o un recurs.

El que interessa destacar a propòsit d'aquests articles en els quals Lalinde va donar continuïtat a la seva «institució virregnal», és que va anar desplegant de manera natural i coherent la força que contenia la seva obra inicial pel que fa al paper dels jutges. Si en la seva monografia sobre les institucions catalanes, el fet de centrar-la en el virrei no era obstacle perquè aquest s'anés empetitint, en la dedicada a l'Aragó pràcticament no apareix. L'última part de la «Vida judicial», que més que un article és una breu monografia amb diversos capítols en els quals clarament s'aprecia la formulació d'esquemes i idees susceptibles d'una ampliació futura, està dedicada a l'Audiència d'Aragó, al justícia i a la seva cúria, i a la relació entre ells. No hi ha cap dubte que, considerats els regnes individualment, les audiències ocupaven en cadascun d'aquests el centre del sistema. Al regne d'Aragó, el justícia i la seva cúria existien i actuaven juntament amb

12. Jesús LALINDE ABADÍA, «Vida judicial y administrativa», p. 494.

13. Jesús LALINDE ABADÍA, «Vida judicial y administrativa», p. 496.

l'Audiència. Ambdós van acabar sent peces d'un sistema «curial». Una manifestació molt clara d'aquest fet es troba en el càrrec del justícia, que va sofrir un procés palpable de subordinació al sistema, en general, i d'adaptació, en particular, a l'esquema institucional predominant als regnes de la Corona d'Aragó en aquesta centúria de rei-Consell d'Aragó, virreis-audiències. En ambdós casos, la composició real no deixa de ser la dels juristes, doctors lletrats i magistrats exercents de la jurisdicció ordinària en el regne, els furs del qual coneixien de primera i competent mà. En aquest sentit, encara que la crisi del càrrec del justícia tingui bases certes, també ho és que durant el segle XVII gran part dels que van ocupar aquest càrrec procedien del Consell d'Aragó i tornaven a Saragossa per a exercir-lo al final de la seva carrera.

5. LA PRESENCIA I INCIDÈNCIA DEL CONCEPTE EN LA HISTORIOGRAFIA

5.1. LA PROGRESSIVA ATENCIÓ AL PAPER DELS LLETRATS EN LES INSTITUCIONS: BREU I PARCIAL REPÀS BIOGRÀFIC

Alguns dels llibres i les monografies més clàssics sobre les institucions d'alta instància en el govern de la monarquia, particularment pel que fa a la Corona d'Aragó, han avançat en aquesta línia «judicialista» o d'accentuació del paper dels magistrats. En el cas de Catalunya, no és escassa la presència dels lletrats en la clàssica obra de John Elliott sobre la revolta catalana de 1640. Pel que fa al regne de València, les monografies de James Casey i, sobretot, de Teresa Canet, presten una atenció especial a la participació dels lletrats i els magistrats en la trajectòria política i l'estructuració social d'aquests territoris.¹⁴

En aquesta mateix línia se situava Helmut Koenigsberger en la seva ja clàssica monografia sobre Sicília en temps de Felip II.¹⁵ El pròleg de J. M. Batista i Roca a la primera edició d'aquesta obra ajuda a comprendre la ubicació del regne en la monarquia catòlica, el govern de la qual a l'illa no es pot arribar a en-

14. James CASEY, *El regne de València al segle XVII*, València, Curial, 1981; edició en anglès: *The Kingdom of Valencia in the seventeenth century*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979; edició en castellà: *El reino de Valencia en el siglo XVII*, Madrid, Siglo XXI, 1983; Teresa CANET, *La Audiencia valenciana en la época foral moderna*, València, Alfons el Magnànim, 1986; Teresa CANET, *La magistratura valenciana (s. XVI-XVII)*, València, Universitat de València, 1990.

15. Helmut G. KOENIGSBERGER, *The Government of Sicily under Philip II of Spain*, Londres, Staples Press, 1951; edició espanyola: *La práctica del Imperio*, Madrid, Revista de Occidente, 1975; edició amb epíleg de Pablo Fernández Albaladejo: *La práctica del Imperio*, Madrid, Alianza, 1989.

tendre si no s'acudeix a la labor dels doctors. Cal dir el mateix del regne de Nàpols als segles XVI i XVII, com clarament es desprèn de les monografies d'Aurelio Cernigliaro i Pier Luigi Rovito. El títol de la monografia d'aquest darrer és per si mateix significatiu: Nàpols com una «república de togats», en la qual els barons, per la seva part, eren gairebé «oficials regis».¹⁶

Un cas clar és el representat pel ducat de Milà. La monografia ja clàssica d'Ugo Petronio¹⁷ mostra clarament la importància màxima del Senat milanès en l'exercici de la jurisdicció d'última instància, de manera que es va convertir en la institució cardinal del ducat ja en el període *sforcesco*, per la qual cosa no va sofrir grans alteracions estructurals sota el govern hispànic. La nòmina de juristes de prestigi que van adornar amb la seva presència i actuació la magistratura, ben descrita i analitzada per Petronio, és una bona mostra de la funció que complien en el manteniment del sistema. Alguns d'ells van ser, a més, autors d'una àmplia i decisiva obra doctrinal, com és el cas d'Egidio Bossi¹⁸ o G. A. Zavattari,¹⁹ sense oblidar el paper destacat, segons Petronio, de Ruginelli i la ingent obra de Julio Claro. La incardinació social i política d'aquest ampli grup de doctors en l'entramat civil milanès va ser objecte d'atenció i d'una detallada anàlisi d'Antonio Álvarez-Ossorio en una monografia de títol ben expressiu: *La república de las parentelas*.²⁰

El regne de Sardenya ens ofereix una mostra clara de fins a quin punt, molt elevat en aquest cas, podia arribar la participació dels magistrats sards en la presentació del seu dret patri en el centre de la monarquia. El primer pas va ser el que va fer Jerónimo Olives, que es va traslladar a la Cort el 1554 per a ocupar la plaça d'advocat fiscal del Consell Suprem dels regnes de la Corona d'Aragó. Va viure allí amb la seva família fins que va morir l'any 1569, cosa que li va donar temps i oportunitat per a publicar un extens comentari del dret consuetudinari sard: la *Carta de Logu*.²¹ Va completar aquesta labor Francisco de Vico y Artea,

16. Aurelio CERNIGLIARO, *Sobranita e feudo nel regno di Napoli, 1505-1557*, Nàpols, Jovene, 1983, 2 vol.; Aurelio CERNIGLIARO, *Patriae leges, privatae rationes: Profili giuridico-istituzionali del cinquecento napoletano*, Nàpols, Jovene, 1988; Pier Luigi ROVITO, *Respublica dei Togati: Giuristi e societa nella Napoli del Seicento*, Nàpols, Jovene, 1981.

17. UGO PETRONIO, *Il Senato di Milano: Istituzioni giuridiche ed esercizio del potere nel Ducato di Milano da Carlo V a Giuseppe II*, Milà, Giuffrè, 1972.

18. Egidio BOSSI, *De remediis ex sola clementia principis contra sententiam*, Lió, 1562.

19. G. A. ZAVATTARI, *De fori mediolanensis praxi, et nonnullis depravationibus ex eo tollendis dialogus*, Venècia, 1584.

20. Antonio ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO, *La república de las parentelas: El Estado de Milán en la monarquía de Carlos II*, Màntua, Gianluigi Arcari, 2002.

21. Vegeu l'article de Lalinde sobre aquesta aportació «La 'Carta de Logu' nella civiltà giuridica della Sardegna medievale», a Italo BIROCCHI i Antonello MATTONE (cur.), *La Carta de Logu d'Arborea nella storia del diritto medievale e moderno*, Roma i Bari, Laterza, 2004, p. 13-49.

que es va encarregar de dur a terme una extensa recopilació de les lleis de Sardenya, amb una atenció particular a les emanades de l'autoritat règia.²² Segons la meua opinió, l'obra d'aquests autors, als quals caldria afegir el nom de Joan Dexart com a artífex de la plasmació doctrinal del dret parlamentari del regne de Sardenya, completa totalment el dret sard, exposat de manera que pogués ser identificat com un ordenament complet i sòlid entre els que conflüen en la Cort d'aquella monarquia tan àmplia.²³

La quasi consubstancialitat entre els tribunals i els doctors que els componien va ser exposada per un autor del migdia italià com Gian Battista de Luca (el cardenal per antonomàsia de la doctrina jurídica italiana de l'edat moderna), que no es limitava a això, sinó que exalçava, a més, la *comunicatio* que tenia lloc entre els juristes de l'Occident europeu, i de manera clara en la xarxa que directament o indirecta es teixia dintre i a l'entorn de la monarquia catòlica.²⁴ En el mateix món de la jurisprudència italiana de l'Antic Règim va desplegar la seva obra Gino Gorla, en aquesta mateixa línia de reforç de les tesis sobre la importància dels tribunals vista des de la perspectiva dels juristes que els integraven. Gorla planteja la idea d'una actuació coral dels juristes que van ocupar llocs importants en la magistratura del seu respectiu territori jurisdiccional.²⁵

En aquest recorregut, no puc deixar de prestar atenció al cas de Portugal, ja que en una monografia relativament recent, obra de Jean Frederic Schaub, es troba una de les més perfectes manifestacions de la consideració dels magistrats com a principals protagonistes de l'acció de govern i justícia d'una monarquia

22. Francisco de VICO, *Libro primero de las leyes y pragmáticas del Reyno de Sardenya. Compuestas, glosadas y comentadas por Don Francisco de Vico, del Consejo del Rey N. S. y su Regente en el Supremo de Aragón. Vistas y aprobadas en él, y mandadas guardar y observar con su Real Decreto de 7 de marzo de 1633.*

23. Jon ARRIETA ALBERDI, «Lletrats i consellers sards durant la monarquia dels Àustria», *Afers. Fulls de Recerca i Pensament* (València), vol. 23, núm. 59 (2008), *El regne de Sardenya a l'època moderna*, p. 29-51.

24. Ricardo ORESTANO, *Introducción al estudio del derecho romano*, traducció i notes de Manuel Abellán Velasco, Madrid, Universidad Carlos III i Boletín Oficial del Estado, 1997 (versió en castellà de la italiana de l'any 1987), p. 44.

25. Gino GORLA, «I Tribunali Supremi degli Stati Italiani, fra i secoli XVI e XIX, quali fattori della unificazione del diritto nello stato e della sua uniformazione fra stati», a ISTITUTO DELLA SOCIETÀ ITALIANA DI STORIA DEL DIRITTO, *La formazione storica del diritto moderno in Europa*, vol. I, Florència, Leo S. Olschki, 1977, p. 447-684; Gino GORLA, «“Iura naturalia sunt inmutabilia”. I limiti al potere del “Principe” nella dottrina e nella giurisprudenza forense fra i secoli XVI e XVIII», a *Diritto e potere nella storia europea: Atti in onore di Bruno Paradisi*, vol. II, Florència, Leo S. Olschki, 1982, p. 629-683.

àmplia com la portuguesa. Aquest autor reconeix el seu deute amb Antonio Manuel Hespanha, en la mesura que orienta la seva investigació per la via marcada pels juristes que en el seu dia van reflexionar també sobre la història política de l'Antic Règim, però concedeix un valor especial als que, al mateix temps, van formar part dels consells i tribunals d'alta instància. Eren els que gaudien de la millor situació per a explicar la naturalesa i el funcionament de la monarquia, ja que, com assenyala Schaub seguint l'estela del citat Hespanha, «l'instance gouvernementale est centrale seulement quand elle coïncide avec la sommet de l'appareil judiciaire», si bé allò que proporciona un valor especial a aquestes afirmacions és més específicament el mèrit de la fonamentació de tota una obra doctrinal en l'experiència directa, en la realitat vital i en la trajectòria personal, entrelaçades, a més, generacionalment. Tots aquests caràcters apareixen en l'obra de Schaub, el qual els desenvolupa sense la influència directa de Lalinde, si bé és cert que aquest darrer va saber plasmar de manera precisa els mateixos fonaments metodològics.²⁶

5.2. LALINDE EN EL LLIBRE *EL DRET PÚBLIC CATALÀ*, DE VÍCTOR FERRO

Recordo que, al cap de poc temps de la publicació del llibre de Víctor Ferro *El dret públic català* (Barcelona, 1987), Lalinde em va demanar la meua opinió sobre aquesta obra. Jo n'havia fet una primera lectura que em va permetre respondre-li que m'havia semblat una extraordinària exhibició de coneixement precís i exhaustiu de la bibliografia jurídica catalana. Li vaig assenyalar la meua admiració per la manera en què Ferro havia sabut desenvolupar i aprofitar l'obra de desenes de juristes catalans que componien una obra col·lectiva que l'autor havia sabut plasmar magníficament. Entre tots aquests lletrats (Andreu Bosch, Miquel Calderó, Joan Pere Fontanella, Rafael Vilosa...), apareix moltíssim un tal Lalinde, li vaig dir, que al final no se sap molt bé si és un doctor del segle XVII o un d'actual, ja que en aquest segon cas seria casi l'únic citat. La resposta va ser espontània i sense ànim d'afalagament fàcil, ja que resulta intensament cridaner el fet simple de la cita tan freqüent de Lalinde al llarg del text.²⁷ Però no només destaca la seva abundant presència, sinó també la importància qualitativa d'aquesta. Efectivament, Lalinde és el pilar fonamental en la cons-

26. Jean-Frédéric SCHAUB, *Le Portugal au temps du Comte-Duc d'Oliveres (1621-1640): Le conflit de juridictions comme exercice de la politique*, Madrid, Casa de Velázquez, 2001, p. 11, 57, 9 i 476.

27. Vegeu-ne les p. 346 (nota 233), 433 (notes 8 i 9), 445 (nota 28 bis, fonamental) i 49-110, on s'alternen innombrables vegades Lalinde *Institución* i Lalinde *Gobernación*.

trucció de la tesi central de Ferro, que no és altra que la consideració del pactisme com la clau de volta que sosté tot el sistema institucional català, de manera que passa a ser un *a priori* que presideix el llibre en el seu conjunt. En el capítol dedicat al virrei i a l'Administració virregnal, l'acord amb Lalinde no pot ser més gran, de manera que s'arriba a un alt grau d'identificació entre l'explicació d'aquest últim i la proporcionada per Andreu Bosch i altres juristes. En aquest sentit, Ferro comparteix el balanç de Lalinde sobre la impossibilitat de considerar plenament el virrei com un *alter nos* del rei. En el contigu tema del capità general, Ferro torna a anar de bracet de Lalinde i Bosch, atès que reconeix que van ser aquests dos autors els qui van tractar sistemàticament la figura.

El llibre de Ferro és la perfecta constatació de fins a quin punt s'unien en la persona dels doctors de l'Audiència la seva ciència i experiència, ja que és evident que, gràcies que van ser capaços de plasmar-la en una àmplia obra, la que desfila al llarg del llibre i es recull en una bibliografia que ocupa vint-i-dues pàgines, aquest autor va poder culminar aquesta excel·lent monografia.

A tall de conclusió, torno a insistir que el valor i l'operativitat de les perspectives d'anàlisi perfilades per Lalinde augmenten en la mesura que es poden considerar aplicables a altres casos, no només al de Catalunya. A més de les apreciacions destacades en aquest article, que permeten, com espero haver constatat, confirmar el valor i les possibilitats de la idea del factor «judicialista», crec que algunes afirmacions de Lalinde que poden passar desapercibudes contenen en si mateixes un ric i profitós contingut. Vegeu, com a mostra, la que feia en la pàgina 81 de *La institució virreinal*: «[...] en aquella época los escritos de los autores de cada uno de los reinos pesan extraordinariamente en los otros y además, en la práctica, como se verá más adelante, las limitaciones impuestas a los poderes de los virreyes fueron muy grandes, de tal forma que efectivamente el pomposo título de “alter nos” está muy lejos de la realidad.»

Aquest «pes d'uns autors en els altres» es tradueix en el fet que els llibres dels magistrats —pertanyents als alts tribunals i consells i que plasmaven la seva experiència en obra doctrinal escrita i publicada— eren coneguts pels seus col·legues de tot Europa i de les Índies. Però fins i tot ells mateixos es traslladaven també dels seus regnes d'origen a la Cort, on convivien materialment amb col·legues d'altres sínodes. Lalinde va apreciar clarament, i ho va valorar de manera conseqüent, que tots aquests «autors» tenien moltes coses en comú, començant pel simple fet que es tractava d'un «grupo social» caracteritzat per ser «proclive al consejo tanto en el aspecto material como en el orgánico». A ningú no se li escapa la força expansiva que té aquesta afirmació tan simple i clara al mateix temps. Tota la «institució virregnal» de la monarquia adquireix ple sentit si s'associen degudament la faceta estricta i central d'aquella, el virrei com a tal i l'estructura

en la qual aquest s'integra. Ara bé, aquesta «institució virregnal» es va desplegar per tota la monarquia²⁸ i va generar en cada regne un supòsit, una manera singular de manifestació de la complementació entre les esferes real i virregnal de caràcter dinàmic i interactiu, cosa que obliga a estudiar cada cas tenint en compte el conjunt que forma amb els altres.

En un seminari recent celebrat a Barcelona sobre la institució virregnal,²⁹ el professor Antonio Manuel Hespanha insistia en la necessitat de partir d'un model que serveixi de base i esquelet sobre el qual es puguin construir els estudis que la institució mereix. Crec que, aquest model, ja el tenim des del 1964, amb l'avantatge que serveix per a qualsevol acostament no només a la figura del virrei, sinó a la de qualsevol altre component d'alta instància de la monarquia catòlica. N'he tingut prou amb tornar a agafar el llibre i llegir-lo de nou per a constatar-ho i comprovar els fruits que ha donat i la continuïtat que ha tingut, continuïtat no merament extensiva, sinó creativa i dinàmica, com es posa de manifest en l'anàlisi de la bibliografia posterior, ja plenament consolidada.

28. Jesús LALINDE ABADÍA, «Virreyes y lugartenientes medievales en la Corona de Aragón», *Cuadernos de Historia de España* (Buenos Aires, Instituto de Historia de España), vol. XXXI-XXXII (1960), p. 98-172.

29. «El mundo de los virreyes en las monarquías de España y Portugal (siglos XVI-XVIII). Dimensiones institucionales y universos simbólicos», celebrat a Barcelona el 29 i el 30 de maig de 2008 i organitzat pel Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona.